

SAK laajojen tulosopimusten myöhäiskaudella

Tapio Bergholm:

Laatua ja vapaa-aikaa. Tulopolitiikan aika II. Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö vuodesta 1977. SKS 2018. 605 s. ISBN 978-222-935-9.

Palkansaajajärjestö SAK:n historiaa vuodesta 1977 käsittelevän osan valmistuttua dosentti Tapio Bergholm on saanut valmiiksi kaikkiaan 2 340 sivun laajuisen mittavan työn SAK:n vaiheista sotien jälkeiseltä ajalta. Olen esitellyt myös teoksen kolme aikaisempaa osaa *Historiallisen Aikakauskirjan* lukijoille (1/2006, 1/2008 ja 3/2012).

1980-luvun loppuvuosien jälkeiseltä ajalta Bergholm pitäytyy lähinnä luettelomaiseen tapahtumakuvaukseen ryhtymättä syvemmin arvioimaan ammattiyhdistysliikkeen kollektiivista edunvalvontaa muuttuneessa toimintaympäristössä. Suomen taloudessa oli 1980-luvulla vasta alkuituja tulevista muutoksista. Muutoin tutkimus on alkuperäisaineiston analysointiin ja tutkimuskirjallisuuteen perustuvaa vankkaa tutkimusta. Tekijä on voinut laajan aineistonsa pohjalta esittää myös uusia tulintoja. Näkökulma on työmarkkinapolitiikan keskeisen toimijan, SAK:n.

Teoksen ensimmäinen teemaluku käsittelee työelämän demokratisoimishanketta. Vaatimus nousi esiin SAK:n kanssa kilpailevan SAJ:n toimesta ja SDP:n tukemana pääministeri Rafael Paasion kuuluisalla telakka-

puheella jo vuonna 1966. SAK tuli mukaan omilla esityksillään, mutta Bergholm toteaa myöhemmin, että asia ei keskusjärjestölle kuitenkaan ollut suuren luokan työmarkkinapoliittinen kysymys. Sellaista siitä ei vastoin odotuksia tullutkaan. Agendalla se kuitenkin pysyi yhteistoimintalain säätämiseen asti vuonna 1978.

Ruotsissa aihe kärjistyi 1970-luvun loppuvuosina ideologiseksi taisteluksi taloustieteilijä Rudolf Meidnerin hahmottelemista palkansaajarahastoista. Niiden avulla ajateltiin pitkällä tähtäimellä lakkauttaa jopa teollisuuden yksityisomistus. Vaatimusliike johti myötämääräismislin ja palkansaajarahastolain säätämiseen. Poliittisen tilanteen Ruotsissa muututtua rahastot kuitenkin 1990-luvulla purettiin. Suomessa puolestaan tyydyttiin säätämään vuonna 1989 henkilöstörahastolaki Matti Pekkasen komitean yksimielisen mietinnön pohjalta. Lain mukaan perustettiin vapaaehtoisin sopimuksin yrityskohtaisia rahastoja. Bergholm kertoo, kuinka Kalevi Sorsa kehotti toimimaan puolueen esillä pitämässä rahastoasiassa matalalla profiililla.

Yritysdemokratiatavoite tuotti YT-lain lisäksi runsaasti työpaikkatason yhteistyötä säänteleviä keskusjärjestöjen sopimuksia ja lainsäädäntöä työsuojelun alalla. YT-laki vahvisti luottamusmiesten asemaa ja nosti yritysjohdon ja henkilöstön edustajien vuorovaikutuksen tasoa. Pitäisin lopputulosta työmarkkinaparttien pragmaattisena saavutuksena SAK:n todellisten tavoitteidenkin näkökulmasta, enkä tekijän tavoin pelkästään niukana, vaikka päätäntävällän uusjakoa ei toteutettukaan.

Bergholm analysoi monipuolisesti sosialidemokraattien johtamien hallitusten aikaisia tulokierroksia tuoden hyvin esiin hallitusten ja SAK:n vuorovaikutuksen. SAK:n sopeutuminen hallituksen taloudellisiin linjauksiin ei ollut helppoa. Ammattiyhdistysliikkeen poliittisten ryhmien kanssakäyminen oli tutkimuskaudella vielä usein tiukasti poliittisten jakolinjojen mukaista. Järjestön sosialidemokraattinen johto hoiti yleensä luottamukselliset keskustelut hallituksen demarien ja STK:n johdon kanssa.

Kalevi Sorsan kakkoshallituksen aikana vuosina 1977–1979 SDP, SKDL ja SKP:n enemmistö toimivat yhdessä taloudellisen kilpailukyvyyn vahvistamisen puolesta. Samalla kommunistien sisäinen riita kärjistyi. Ministerit prässäsivät marraskuussa 1978 SAK:n valtuuston kokouksessa keskusjärjestöä alhaisiin palkankorotuksiin STK:n esiteltyä o-linjansa. Neuvottelupöydistä ulkona olevat taistolaiset vaativat järjestöä asettumaan markkamääräisen korotusvaatimuksen taakse. Kokous ei kuitenkaan lyönyt kiinni numeroita, vaan asetti tavoitteeksi ostovoimaa lisäävän keskitetyn ratkaisun ja sosiaalietujen parannuksia.

Pääministeri Sorsa pyrki ratkaisemaan työmarkkinatilanteen välitysehdoituksellaan, jonka SAK:n hallitus kuitenkin 1.1.1979 hylkäsi. Keskusjärjestöjen johtajat jatkoivat neuvotteluja päästen sopuun STK:n toimitus-

johtaja Pentti Somerton ja SAK:n puheenjohtaja Pekka Oivion nimiin menneellä ratkaisulla.

Vuoden 1980 liittokierroksen ja järjestölakoissa menetettyjen yli 1,5 miljoonan työpäivän jälkeen STK:n johto ja SAK:n johtavat demarit alkoivat valmistella tupoa pääministeri Mauno Koiviston pitäessä yhteyttä SAK:n johtoon. Koivisto oli myös jo keväällä 1980 käynnistänyt uudelleen tulopoliitikan raskaan koneiston: talousneuvoston ja tulopoliittisen selvitystoimikunnan, 'tuposeton'.

Koivisto kutsui Matti Pekkasen joulukuussa 1980 selvittämään tulopoliittisen sopimuksen mahdollisuuksia. Pekkaneen oli taustaltaan työntantajuupolen mies, joka oli valtakunnansovittelijan virasta siirtynyt Metsäteollisuuden keskusliiton toimitusjohtajaksi. Hänestä tulikin sitten työmarkkinapoliitikan merkittävä vaikuttaja, jonka palveluksiin vielä presidentti Martti Ahtisaarikin turvautui. Kierrokseen sisältyi vaikeita aineksia maataloustuloratkaisua ja sosiaalietujen veronalaiseksi saattamisen (SOVE) aloittamista myöten. Pekkaneen esitteli tammikuussa 1981 talousneuvostossa selvitystyön tulokset ja laati sen jälkeen pääministerin pyynnöstä sovintoesityksen.

TVK:n hallitus hylkäsi esityksen ja SAK:n hallitus hyväksyi sen varauksin äänin 14-8 kommunistien äänestässä vastaan. Vasemmalla arvosteltiin sosiaalietujen verottamista, vaikka niiden tasoa samalla korotettiin. Sosialidemokraateillekin esitys oli vaikea hyväksyä korkeanumeroisen maataloustuloratkaisun ja työehtojen osalta muun muassa sen vuoksi, että esitys ei sisältänyt vaadittua sairaskarensipäivän poistoa.

SAK:ssa yksitoista liittoa hyväksyi esityksen neuvottelijensa pohjaksi ja seitsemän liittoa ei hyväksynyt. Bergholmin mukaan pääosa SAK:n kentän sopimuksesta sovittiin ainakin muodollisesti sovintoesityksen puitteissa. Merkittävimmät irtautajat olivat lyhyen varoituslakon toimeenpannut Metallityöväen liitto, joka sai esityksen päälle palvelusvuosilisän. Toinen irtautuja AKT sai esitystä korkeammat korotukset taulukkopalkkoihin. Kaikille palkansaajille tuloratkaisu antoi lakisääteisen talviloman.

Bergholm kuvaa, kuinka Mauno Koiviston hallituksen ja myös pääministerin oma asema oli vaakaalaudalla tulosopimuksen eri vaiheissa. Vaikeiden hallituspoliittisten kysymysten selvittämisessä SAK:n sosialidemokraattien tuki oli ratkaiseva. Kommunistit puolestaan asettuivat vastahankaan ja SKDL äänesti eduskunnassa kokonaisuuteen kuuluvaa hallituksen indeksilakiesitystä vastaan.

Eurooppalainen ammattiyhdistysliike asetti 1980-luvun taitteessa tavoitteekseen 35-tuntisen työviikon. SAK omaksui tavoitteen perustellen sitä tuotannon automatisoinnin ja robotisoinnin näkymällä, vaikka suurta teknologista muutosta ei suomalaisissa tehtaissa vielä nähtykään. Valmistauduttaessa vuonna 1983 tulo-

kierrokseen työajan lyhentäminen tuli SAK:n päävaatimukseksi. STK:n kynnyskysymyksenä oli laittomista lakoista tuomittavien, reaaliarvoltaan jälkeenjääneiden hyvityssakkojen korottaminen. Asia oli kaiherantanut työnantasia pitkään.

Pääministeri Sorsa nimitti helmikuussa 1984 Pekkaneen jälleen tulopoliittiseksi selvitysmieheksi. Pekkaneen jätti nopeasti osapuolille esityksensä, joka sisälsi vuotuisen työajan lyhentämisen 32 tunnilla 40-tuntista työviikkoa tekeville. Esitys ei sisältänyt työnantajien vaatimia joustoja työaikahallintoon. Julkisella sektorilla lyhennys oli 16 tuntia parempien lomaetujen vuoksi. Paketti sisälsi myös hyvityssakkojen tuntuvan korottamisen, jonka Sorsan hallitus sitten toteuttikin vuoden 1985 alusta. Ratkaisu sisälsi myös työttömyyspäivärahojen korottamisen ja veronalaisuuden. Tällöin vahvistui työttömyys-turvan ansiosidonnaisuus pienipalkkaisia suosivalla korvausprosentilla varustettuna.

Pekkaneen II-sopimus tuli SAK:ssa hyväksytyksi sosialidemokraattien äänin, ja varmistui kun pääosa keskusjärjestöistä sen hyväksyi ja useat ammattiliitot saavuttivat sen pohjalta neuvottelutuloksen. Sopimuksen mukaisen, vuonna 1986 voimaan tulevan työajan lyhennyksen käyttännön toteutus jäi STK:n ja SAK:n laatimien soveltamisohjeiden varaan. Jäsenliitot halusivat toteutuksessa päätösvaltaa liittotasolle. SAK:n hallitus hyväksyi soveltamisneuvotteluissa aikaansaadun suosituksen tammikuussa 1985 vasta äänestyksen jälkeen. Suositus tuli ohjaamaan myöhempääkin työajan lyhentämistä. Suosituksen mukaan lyhennysvapaata ansaittiin vuosiloman kertymistä vastaavan järjestelmän tapaan ja vapaata annettiin pääsääntöisesti täysin työvuoroina. Niitä alettiin kutsua pekkaspäiviksi eli 'pekkasiksi'. Lyhennys oli tarkoitua suorittaa pääsääntöisesti käyntiaikoihin puuttumatta.

Työaikakysymyksen loppuratkaisu keväällä 1986 oli dramaattinen ja erikoislaatuinenkin tapahtumasarja. Työntantajajärjestöt tekivät silloin tulopoliittisen sopimuksen toimihenkilöiden keskusjärjestöjen kanssa neuvottelijan SAK:n kanssa ollessa vielä kesken, mutta SAK ei ollut ohitettavissa.

STK arvioi kansainvälisen kilpailutilanteen sallivan jonkinlaisen työajanlyhennyksen. Vastapainoksi työntantajapuoli vaati niin sanottuja monipuolisia työaikoja. Niitä ei tehdyistä erillisestvittelyistä huolimatta onnistuttu saamaan aikaan SAK:n asetuttua jyrkästi vastaan. SAK ajoi työajanlyhennystä yhteislakon uhalla, vaikka neuvotteluissa oli edistytty. Lakon ollessa alkamassa pääministeri Sorsa kutsui Postipankin pääjohtajan Heikki Tuomisen epäviralliseksi sovittelijaksi ja uudelleen jatkamaan sovittelua lakon jo 13.3.1986 alettua. Tuominen kävi pankin tiloissa salaisia neuvottelujaa STK:n toimitusjohtajan Somerton, SAK:n puheenjohtaja Viinaseen ja kansandemokraattisen varapuheenjohtaja Olavi Hänniseen kanssa. Lopulta he allekirjoittivat aamu-

yöstä 15. maaliskuuta Tuomisen itsejäljentävälle ruutu-paperille käsin kirjoittaman 68 tunnin lyhennysohjelman vuosille 1987–1990. Somerto ylitti siinä kahdeksalla tunnilla äärimmäisen neuvotteluvaltuutensa.

SAK sai kahdella tuloratkaisulla vuosityöaikaan yhteensä sadan tunnin lyhennyksen 8-tuntista työaikaan tekeville. Se oli laaja-alaisuudellaan kansainvälisestikin merkittävä työaika ratkaisu, jonka vaikutuksia Suomen teollisuuden kilpailukykyyn on myöhemmin jouduttu puntaroimaan.

Aarne Mattila, dosentti
Helsingin yliopisto